

"יסודות"

עיונים בחקר ההיסטוריה של צה"ל

מבצע "ענבי זעם"

מחבר : אהד לסלוי.

מקור : "יסודות", גיליון 2 : צה"ל בלבנון.

הוצאה : המחלקה להיסטוריה בצה"ל.

עורך : יגאל אייל.

שנת הוצאה : 2020.

מבצע "ענבי זעם"

אהד לסלוי¹

ממבצע "דין וחשבון" למבצע "ענבי זעם"

בתחילת שנות התשעים של המאה ה-20 השתנה אופי העימות הצבאי בדרום לבנון. מקומו של חזבאללה בפעילות נגד כוחות צה"ל וצד"ל הלך וגדל על חשבון הארגונים הפלסטיניים. הפעילות הצבאית של חזבאללה, שנהנה מסיוע של האוכלוסייה המקומית השיעית ומתמיכה מדינית וצבאית של סוריה ואיראן, הלכה והשתפרה, וגרמה לעלייה משמעותית במספר הנפגעים בקרב חיילי צה"ל וצד"ל (צבא דרום לבנון).² במטרה להפסיק את המעגל המחזורי – פגיעה בחיילי צה"ל וצד"ל, תגובה צבאית של ישראל וירי רקטות לעבר יישובי הצפון – יצאה מדינת ישראל למבצע "דין וחשבון" (יולי 1993), שנועד לכפות על חזבאללה הסדרה מדינית שתגביל את פעילותו. המבצע הסתיים בהבנות בעל פה בין ישראל לבין סוריה וחזבאללה, שהושגו בתיווך אמריקאי. ההבנות כללו התחייבות של שני הצדדים להימנע מפגיעה באזרחים במסגרת העימות המתנהל בדרום לבנון. משמעות הדבר הייתה שישראל קיבלה על עצמה להימנע מפגיעה באזרחי לבנון במסגרת הלחימה בחזבאללה, ואילו הארגון התחייב לא לשגר קטיושות לעבר יישובי הצפון בתגובה לפעולות צה"ל. אך עם סיום המבצע התגלה פער בפרשנות של שני הצדדים את ההבנות. בצה"ל הבינו כי ישראל התחייבה להימנע מהפעלת אש לעבר הכפרים, למעט ירי לעבר מקורות ירי מתוך היישובים;³ לעומת זאת, בסוריה ובחזבאללה פירשו שישראל התחייבה להימנע באופן גורף מכל ירי לעבר יישובים או אזרחים בלבנון, ולחזבאללה שמורה הזכות לשגר קטיושות בכל מקרה של פגיעה באזרחים לבנונים.⁴

למרות זאת, בתשעת החודשים שלאחר מבצע "דין וחשבון" נראה היה כי ישראל הצליחה לתחום את האש לשטח לבנון בלבד. אף שחיילי צה"ל המשיכו להיפגע מפעולות חזבאללה באזור הביטחון, ואזרחים לבנונים נהרגו כתוצאה מתגובת צה"ל, לא נורתה ולו רקטה אחת לעבר יישובי הצפון. אך באמצע שנת 1994 החלו ההבנות להישחק. בשלושה מקרים (15 באפריל, 5 באוגוסט, 22 באוקטובר) ירה חזבאללה מטחי קטיושות לעבר יישובי הצפון בתגובה לפגיעה של צה"ל וצד"ל באזרחים לבנונים. ב-2 ביוני 1994 הוריד חזבאללה את הרף לירי קטיושות, ובתגובה לתקיפת מחנה הארגון בעין דרדרה שנהרגו בה כ-30 מאנשיו, נורו קטיושות לעבר ישראל; וזאת, אף שישראל לא פגעה בבלתי מעורבים. בנוסף הגיב חזבאללה בפיצוץ בניין הקהילה היהודית בארגנטינה.⁵ במחצית הראשונה של שנת 1995 כבר נמנו ארבעה מקרים של ירי קטיושות, ששיקפו למעשה הורדה נוספת של הרף. בתגובה להריגת פעיל חזבאללה עלי רינא באמצעות טיל שנורה ממסוק קרב סמוך לשטח מיושב ב-31 במארס, נורו למחרת, בשעות הערב של 1 באפריל, קטיושות לעבר יישובי הצפון. בחודשי הקיץ של 1995 התרחשו עוד ארבעה מקרים של ירי קטיושות, בעקבות פגיעה לכאורה באזרחים לבנונים. בצה"ל עצמו התגלעה מחלוקת לגבי המניעים של חזבאללה לירי. לדעת מפקד פיקוד הצפון, אלוף עמירם לוי, נבע הירי מהצלחות מבצעיות של

¹ ד"ר אהד לסלוי הוא ראש תחום חקר הרמה האופרטיבית במחלקה להיסטוריה בצה"ל.
² לדוגמה, בשנים 1989-1991 נהרגו ברצועת הביטחון 18 חיילי צה"ל לעומת 41 הרוגים בשנים 1992-1993.
³ סיכום צה"ל למבצע דין וחשבון, 25.8.1993 (מאגר המידע של המחלקה להיסטוריה). חלק מהמקורות במסמך זה הם מסמכים פנימיים בצה"ל אשר אינם עומדים לעיון הציבור.

⁴ Naim Qassem, *Hizbullah: The Story from Within*, Saqi Books: 2010, p. 161.
⁵ ב-18 ביולי 1994 התפוצצה מכונית תופת בכניסה לבניין הקהילה היהודית; 85 אנשים נהרגו כתוצאה מקריסה חלקית של הבניין.

צה"ל - פגיעה בלוחמי הארגון, ולא פגיעה באזרחים.⁶ לעומת זאת, הרמטכ"ל רא"ל אמנון ליפקין-שחק טען בכמה הזדמנויות כי ההסלמה בגבול הצפון נובעת מחוסר זהירות של חיילי צה"ל וצד"ל, שהוביל לפגיעה בשוגג באזרחים.⁷ בסיכום מבצע "ענבי זעם" הוא חזר על כך: "צודק מי שאמר שחלק מאותם עשרים ושניים אירועי ירי קטיושות באו מחוסר הבנה מוקדמת שלנו על הפעלת האש, וירי הקטיושות אחר כך בא כי הפעלנו אש לא נכון".⁸

בעקבות רצף מקרי ירי הרקטות בקיץ 1995, הורה הדרג המדיני לרמטכ"ל לגבש תוכנית למבצע בלבנון, שמטרתו הפסקת ירי הרקטות של חזבאללה.

תהליך התכנון של מבצע "ענבי זעם"

שבוע לאחר שקיבל את הנחיית הדרג המדיני, עדכן הרמטכ"ל את חברי פורום מטכ"ל ואמר: "תוכן תוכנית, שהכנתה תיקח עוד זמן".⁹ באשר לתכלית המבצע ולרעיון המבצעי, הסביר ליפקין-שחק כי מדובר במבצע מוגבל, "שיהיה בו גם מרכיב קרקעי בתוך הפעילות, הוא [המבצע] לא יבטיח שקט לגליל להרבה זמן, אך יתכן שיגרום לחזבאללה לחשוב פעמיים לפני שהוא יורה קטיושות לגליל ויעלה באופן משמעותי את רף החלטה שלו לביצוע ירי". הרמטכ"ל הבהיר כמה פעמים שהפסקת הפעילות נגד צה"ל באזור הביטחון איננה חלק מתכלית המבצע.¹⁰ לגבי הקווים הכלליים של התוכנית מסר ליפקין-שחק, כי "לא מדובר בהפעלה רחבה של יחידות צה"ל, אלא בעיקר בהפעלת חיל התותחנים, ותיתכן גם תוכנית לפעולה קרקעית שתישמר ותופעל – אם בכלל – כאמצעי אחרון, בכוחות קטנים יחסית, ולא בהיקף של מבצע על אוגדתי לכיבוש דרום לבנון, שבכל מקרה לא יפתור את הבעיה".¹¹

על בסיס קווים כלליים אלו החל תהליך התכנון שכלל, בין השאר, אישור תוכניות ואישור רעיון מרכזי בדרג בראשות רח"ט המבצעים וסגן הרמטכ"ל, שני דיוני קד"ם (קבוצת דיון מוקדמת) בראשות הרמטכ"ל, ולאחר מכן אישור תוכניות פרטני לאוגדות. במהלך התכנון נערך גם משחק מלחמה מטכ"לי, שבחן דילמות ומתחים בתוכנית. בפועל, עד לתחילת אוגוסט הושלמה כתיבת התוכנית.

ניסוח המטרה של מבצע "ענבי זעם" הלם את הוראות הדרג המדיני והרמטכ"ל, שהבהירו כי אין מדובר במערכה להכרעת חזבאללה. המטרה נוסחה כלהלן: "להביא להפסקת ירי הקטיושות ולהחזיר את החיים בקרב ישובי הצפון לשגרה". בנוסף הבהיר הרמטכ"ל, "שהמבצע ייצא אל הפועל רק כאשר תהיה ודאות גבוהה שהמבצע יביא לשינוי במדיניות החזבאללה אותה נוקט לאחרונה בכל הקשור לירי הקטיושות לעבר שטח מדינת ישראל".¹²

למרות ההבנה שהמבצע יסתיים בהסדרה מדינית ולא בהכרעה צבאית, לא התקבלה החלטה לפניו לגבי תוכן ההבנות הרצויות. מפקד פיקוד הצפון העדיף שהמבצע לא יסתיים בהבנות בעל פה כמו "דין וחשבון", והדגיש

⁶ לדוגמה, הירי ב-4 במאי התרחש יומיים לאחר שצה"ל הרג חמישה אנשי חזבאללה בג'בל צאפי; ב-31 במאי הרג כוח צנחנים חמישה אנשי חזבאללה בקרבת הכפר זווטר א-שרקיה.

⁷ ב-23 ביוני נורו קטיושות, לאחר שאישה לבנונית נהרגה בשוגג בכפר שקרא. ב-9 ביולי ירה טנק בשוגג לעבר בית בנבטיה והרג שתי נערות, ובתגובה ירה חזבאללה מטח קטיושות.

⁸ סיכום מטכ"לי למבצע ענבי זעם, 20.5.1996.

⁹ סיכום דיון מטכ"לי, 10.7.1995.

¹⁰ שם. ההדגשה שלי, א"ל. בהזדמנות אחרת טען הרמטכ"ל: "לא ניתן להבטיח שבמסגרת המבצע אפשר יהיה להביא לכך שחזבאללה לא יניח מטעני צד בדרום לבנון, ולכן לא נכון להגדיר זאת כמטרת המבצע". אישור תוכניות יק"ל – סיכום הרמטכ"ל, 8.8.1995 (ארכיון צה"ל [להלן: א"צ]) (75/1930/2000).

¹¹ שם.

¹² קד"ם 2 בראשות הרמטכ"ל למבצע "ענבי זעם" – אישור תוכניות לפצ"ן, 27.7.1995 (א"צ 346/2214/1999).

את הצורך שמנהיגי חזבאללה יפנימו את חוסר הכדאיות בירי רקטות לעבר מדינת ישראל ולעבר אזור הביטחון.¹³ לעומתו, עוזר ראש אג"ם אלוף איתן בן-אליהו סבר, כי על ההבנות להיות כלליות על מנת שיקנו לצה"ל מרחב פעולה בעתיד. רח"ט המחקר, תא"ל יעקב עמידרור, טען שאין טעם במבצע אם הוא לא יסתיים בהבנות כתובות ומוסכמות. מתוך התיעוד הקיים עולה, שהרמטכ"ל הדגיש כי על ההבנות החדשות לכלול הכרה בזכותו של צה"ל לירות לעבר מקורות ירי בשטח בנוי, אך חזבאללה לא יהיה רשאי להגיב על כך בירי רקטות לעבר אזור הביטחון וצפון ישראל.¹⁴

חוסר בהירות דומה אפיין את ההתייחסות למנגנון הסיוס של המבצע. מתאם הפעולות בלבנון (מתפ"ל) אורי לוברני הפיץ מסמך המנתח את מנגנוני הסיוס האפשריים והמליץ לסיים את המבצע באופן חד-צדדי וללא הבנות מוסכמות. רח"ט תכנון אסטרטגי תא"ל צבי שטאובר היה ספקן לגבי הצלחת המבצע, והעריך שההבנות יהיו מוגבלות ושקרוב לוודאי לא יחזיקו מעמד זמן רב. הרמטכ"ל הודה כי אינו יודע לאפיין את מנגנון הסיוס של המבצע, ואם הוא יסתיים בהכרזה חד-צדדית של ישראל או בהסכם. עם זאת, הוא ידע לקבוע שלארה"ב יהיה תפקיד מרכזי במנגנון הסיוס, ועל כן יש עניין ליידע אותה לגבי המהלכים הצבאיים כבר בתחילת המבצע.

התגבשות הרעיון המרכזי (רעיון מבצעי)

גיבוש הרעיון המבצעי ותרגומו לשפה הצבאית עמדו במוקד תהליך התכנון. בדיונים בנושא באו לידי ביטוי אופני ההסתכלות השונים של המטכ"ל ושל פיקוד הצפון על הבעיה בלבנון. מאחר שפיקוד הצפון התמקד בממד הצבאי של הבעיה (אסטרטגיה צבאית), הוא ראה את חזבאללה כשורש הבעיה; לעומת זאת, גורמי המטכ"ל בחנו את התמונה הצבאית-מדינית הכוללת (אסטרטגיה רבת-י), ולכן קבעו שסוריה היא המפתח לפתרון הבעיה. דרכי ההסתכלות השונות של המטכ"ל ופיקוד הצפון מסבירות את ההבדלים בעמדות שני הגופים ביחס למרכיבי המבצע. אף שהרמטכ"ל הכריע במרבית הסוגיות, במהלך המבצע עתידים ויכוחים אלה להתלקח שוב ולהעיב על ניהול הקרב.

הסוגיה המרכזית בדיונים הייתה מהות הרעיון המבצעי והשיטה. הרמטכ"ל תיאר רעיון מערכתי שבמרכזו הפעלת לחץ על סוריה ובלבנון: "הדרך הנכונה להגיע לכך היא ע"י הפעלת לחץ על הממשל הלבנוני ועל הסורים ודרכם על החזבאללה, מאחר ובסופו של דבר הבנות חדשות בסיוס המבצע תושגנה באמצעות האמריקאים אל מול הסורים ודרכם אל מול גורמי הכוח האחרים בלבנון ובכללם החזבאללה".¹⁵ במילים אחרות, ליפקין-שחק ראה בעיניו מבצע דומה ל"דין וחשבון", למעט צמצום הפגיעה בתושבי הכפרים בדרום לבנון והוספת תקיפות של מטרות בבקאע ובביירות, על מנת להגביר את הלחץ על ממשלות לבנון וסוריה. בכל מקרה, משמעות הרעיון של הרמטכ"ל הייתה שהפגיעה בחזבאללה היא מטרה משנית במבצע.¹⁶ לעומתו, מפקד פיקוד הצפון סבר שלא יהיה אפשר לממש את מטרות המבצע אם הוא יוגבל רק להפעלת כוח שישפיע על האינטרסים הסוריים והלבנוניים. וכך אמר לוין:

¹³ מודיעין פיקוד הצפון הבין את מטרת המבצע כך: "בבסיס היציאה למבצע עמד הרצון להגיע להישג סופי שאינו שונה במהותו מהישגי מבצע דין וחשבון אלא שיהיה תקף ועמיד יותר". מבצע "ענבי זעם" - סיכום מודיעין פצ"ן, אוגוסט 1996.

¹⁴ הדבר עולה מתוך הערות שכתב הרמטכ"ל על מסמך שהכין רח"ט תכנון אסטרטגי בקשר למטרות המדיניות של מבצע "ענבי זעם". רא"ל ליפקין-שחק הוסיף על התוכן הקיים את הסעיף: "פעילות צה"ל כנגד נוכחות חזבאללה בתוך הכפרים אינה חורגת מההבנות". החטיבה האסטרטגית: מה רוצים להשיג בענבי זעם, 27.3.1996 (א"צ 136/1395/1998).

¹⁵ קד"ם 2 בראשות הרמטכ"ל למבצע "ענבי זעם" - אישור תוכניות לפצ"ן, 27.7.1995 (א"צ 346/2214/1999).

¹⁶ "אני לא חושב שפגיעה בחזבאללה באמת תביא להפסקת ירי קטיושות [...] עוד עשרה או עשרים הרוגים לחזבאללה, לדעתי לא מביאים אותו לשינוי המדיניות שלו [...] לכן, הלחץ על חזבאללה צריך לבוא מהממשל הלבנוני דרך הסורים". קד"ם הרמטכ"ל למבצע ענבי זעם, 18.7.1995 (א"צ 234/892/1997).

אנחנו מפחיתים בעניין של לפגוע בחזבאללה. הגורם העיקרי הוא החזבאללה, לא הממשל הלבנוני וגם לא הסורי. למרות כל מה שאומרים כל הזמן ואנחנו ראינו את זה [במבצע] דין וחשבון [...] כל זמן שחזבאללה יכול לפעול ומרגיש שזה מועיל לו, הוא יעשה את זה [...] לכן אנחנו בשיטה לפחות הכנסנו את הפגיעה בחזבאללה וההרתעה שלו כנושא מרכזי של הפיקוד, לא במקום הממשל אלא בנוסף.¹⁷

כלומר, ההבדל בין שני הצדדים התבטא במשקל השונה שנתנו לפגיעה בחזבאללה. עבור הרמטכ"ל הייתה זו מטרה משנית, שלא שירתה ישירות את תכלית המבצע אלא נועדה, בעיקר, להפחית את ירי הרקטות במהלכו. לעומת זאת, בעיני מפקד פיקוד הצפון, הפגיעה בחזבאללה הכרחית למימוש מטרות המבצע הרחבות. לעמדות השונות של הרמטכ"ל ושל מפקד פיקוד הצפון היו ביטויים מבצעיים שונים. ביטוי אחד היה ביחס למידת הנחיצות ובהגדרת תפקיד המהלכים הקרקעיים. כאמור, אלוף לוי טען שהצלחת המבצע תלויה במידת הפגיעה בחזבאללה - גם בשלילת יכולתו לשגר רקטות לעבר ישראל ולשבש את החיים ביישובי הצפון וגם בפגיעה פיזית בלוחמיו. לדעתו, פגיעה כזו ניתנת למימוש רק באמצעות פעילות קרקעית.¹⁸ לפיכך גיבשו בפיקוד תוכניות להשתלטות קרקעית של כוחות חטיבתיים על מרחבים מוגדרים מצפון לגבול אזור הביטחון (קו אדום). לפעולות אלו הייתה מטרה משולשת: צמצום ירי הרקטות מאותם מרחבים, העצמת הפגיעה בחזבאללה ויצירת הרושם שצה"ל על סף כיבוש מחדש של כל דרום לבנון.

לעומת התפיסה של פיקוד הצפון, במטכ"ל לא ראו את הרעיונות לפעילות קרקעית נרחבת כחיוניים. ראש אגף המודיעין (אמ"ן), אלוף משה (בוגי) יעלון, אמנם ראה במהלכים קרקעיים דרך טובה להגביר את הלחץ על ממשלות סוריה ולבנון, אך פקפק ביעילותה לגבי צמצום ירי הרקטות. יתרה מזו, הוא סבר שההחלטה על מהלך קרקעי צריכה להתקבל רק לאחר שהפעולות האחרות לא יביאו לתוצאות הנדרשות.¹⁹ רח"ט המחקר היה קיצוני יותר בדבריו וטען שתרומתם של מהלכים קרקעיים להשגת המטרה הכללית תהיה זעומה ביחס לרמת הסיכון, ולכן מוטב שלא לבצע אותם.²⁰

הרמטכ"ל הדגיש שמבחינתו המהלך הקרקעי, מוגבל ככל שיהיה, יבוצע רק בלית ברירה, במקרה שייכשלו כל שאר המאמצים:

מבחינתי הם [מהלכים קרקעיים] בסוף סדר העדיפויות. בעיקר משום שאם נצטרך אח"כ להישאר בשטח לכמה ימים, אלה הכוחות שיחטפו את הסאגרים, פאגוטים (טילי נ"ט), פצמ"רים. יכול להיות שלא תהיה ברירה, אלא באמת להיכנס ולהשתלט על שטח, בעיקר בשביל להביא להפסקת ירי קטיושות מגזרה מסוימת. אבל אני אומר

¹⁷ שם.

¹⁸ "ליצור להם את התחושה שבניגוד לפעמים הקודמות, בכלל בניגוד לכל השנים האלה שצה"ל לא זז קדימה, שאנחנו מתכוונים הפעם הרבה יותר חזק. בנוסף לכוחות האלה, גם לעשות כוחות מאחורה שיראו טורים שעומדים להיכנס". קד"ם הרמטכ"ל למבצע ענבי זעם, 18.7.1995 (א"צ 234/892/1997).

¹⁹ "יש להפעיל בשלב הנוכחי את המבצעים הקרקעיים כאמצעי נוסף במסגרת מנופי הלחץ, ולא דווקא כמכשיר נגד המטל"רים". משחק מלחמה מטכ"לי, סיכום, אוגוסט 1995.

²⁰ "אני לא חושב שאין לזה תרומה, אני רק חושב שאם לא יהיה לנו את הדבר הבסיסי, קרי - פעולה סורית שתרוסן את חזבאללה, אז לכל הדברים האחרים שאותם אומר פשוט לא יהיה ערך. לעומת זאת, אם תהיה לנו הסכמה עם הסורים, אז התרומה השולית היחסית היא קטנה מאוד והיא בודאי לא שווה את הסיכון שאנחנו לוקחים על עצמנו". דברי רח"ט מחקר, רישומים מתוך משחק מלחמה מטכ"לי, 7.7.1994.

שזה יהיה בין הדברים האחרונים בסדר העדיפויות [...] בכל מקרה לא ג'בל צפי, לא יותר מארבע פעולות ולא יותר משתיים במקביל.²¹

בשתי הזדמנויות, לפחות, טרח הרמטכ"ל להסביר את התנגדותו למהלך קרקעי בלבנון. לדבריו, היא נובעת, בין השאר, מהכישלון המבצעי של מבצע "ניב מדובר" בפברואר 1992, שהמחיש את יעילותם הנמוכה של כוחות היבשה בלחימה בשטח ההררי של לבנון.²²

דרכי ההסתכלות השונות של הרמטכ"ל ושל מפקד פיקוד הצפון השתקפו גם בממדים אופרטיביים אחרים של המבצע. הרמטכ"ל קבע שמהלך הפתיחה יכלול תקיפה מהאוויר של מטרות נקודתיות בבקאע ובביירות, על מנת להעביר מסר לסוריה וללבנון שהאינטרסים שלהן עשויים להיפגע במהלך המבצע. לעומת זאת, מתוך ראייה שהמפתח לפתרון הבעיה הוא חזבאללה, טען אלוף לויין שיש לפתוח את המבצע בתקיפה אווירית לפגיעה ביעדי פיקוד ושליטה (פ"ש) של חזבאללה, על מנת להוציא את הארגון משיווי משקלו ולשבש את יכולת התפקוד שלו במהלך המבצע.

לאור הקביעה שההיגיון המנחה את תוכנית המבצע הוא הפעלת לחץ על ממשלות לבנון וסוריה לרסן את חזבאללה - נדרש לתרגם את הרעיון המופשט לשפה מבצעית; במילים אחרות, הגדרת המטרות המזוהות עם האינטרסים הסוריים והלבנוניים, שהפגיעה בהן תביא את שתי המדינות להפעיל לחץ על חזבאללה. ראש אמ"ן, מפקד חיל הים אלוף עמי איילון ורח"ט תכנון אסטרטגי באגף התכנון (אג"ת) הציעו לחקות את מבצע "דין וחשבון".²³ מפקד חיל האוויר אלוף הרצל בודינגר ומפקד יחידת הקישור ללבנון (היק"ל) תא"ל גיורא ענבר סברו דווקא ש"תקיפת תשתיות בלבנון, הינה הכרחית להרמת רף ויהיה בכך משום יצירת לחץ על ביירות". רח"ט המחקר סבר ששילוב בין שני הרעיונות עשוי להיות יעיל.

הרמטכ"ל ליפקין-שחק סיכם: התוכנית אינה מתבססת על מרכיב אחד, והלחץ על סוריה ולבנון ינבע ממכלול הפעולות של צה"ל. הפגיעה בדרום לבנון, בבקאע ובביירות, אמר הרמטכ"ל, תמחיש את שבריריות הפטרון הסורי ותגרום לממשל הלבנוני לדרוש מסוריה לרסן את חזבאללה:

בין הדברים המרכזיים שלהערכתנו יביאו את כל מערכת הלחצים על הסורים ועל הלבנונים בדרכם אל חזבאללה זה הצטברות אנשים בפאתי ביירות, שיעזבו את בתיהם בדרום. הבעיה שלהם צריכה להיפתר ע"י מי ששולט בלבנון. בגדול זה הממשל הלבנוני והסורים, שלא יכולים להתנער מהנוכחות שלהם שם. יש עוד כמה דברים שבאים להאיץ את התהליך הזה, זה גם התקיפות בבקאע במקום שהסורים יושבים בו וגם תקיפות בביירות, שיתנו לאנשי לבנון, לא רק לתושבי הדרום, להבין שהבעיה היא לא רק של כפרא ויעטר ועוד איזה ארבעים כפרים בסביבתם שבנו עכשיו

²¹ קד"ם הרמטכ"ל למבצע ענבי זעם, 18.7.1995 (א"צ 234/892/1997).

²² "כי כולנו זוכרים בין היתר גם את מה שהיה ומנסים להעריך את מה שיהיה, באחד המקרים, שפה כן ניסינו לעשות באותו מקום [...] וגם בגלל אותו זכרון, אני מניח, שמי שממליץ להשאיר את זה איפה שזה, זה נכון, כי די מהר הסתבכנו שם בין כפרא ליעטר". אישור תוכניות לעוצבת הגליל ולעוצבת "געש" (א"צ 144/2212/1999). מבצע "ניב מדובר" (19-21 בפברואר 1992) - בעקבות חיסול עבאס מוסאווי, נורו רקטות לעבר צפון ישראל, והמבצע נועד לסכל את הירי מאזור הכפרים כפרא ויעטר באמצעות תפיסת שטחים ששולטים עליהם על ידי כוח שכלל את גדוד "צפע" מחטיבת הצנחנים, מחלקת שריון וצוות מסיירת "גולני". המבצע נתקל בקשיים כבר בתחילתו: אחד הכוחות נעצר על ידי כוח או"ם, כל הטנקים נתקעו בדרכם אל היעד, והמבצע היה לקרב חילוץ. במהלכו נהרגו שני חיילים ושלושה נפצעו, חייל או"ם אחד נהרג, וכן נהרגו בין שישה לשמונה מחבלים. תחקיר המבצע הצביע על ליקויים רבים בתפקוד המפקדים והחיילים במבצע. אמנון ליפקין-שחק היה סגן הרמטכ"ל וראש אג"ם בזמן המבצע.

²³ משחק מלחמה מטכ"לי, סיכום, אוגוסט 1995.

מחנות אוהלים בדרום ביירות, אלא הבעיה יכולה להגיע, ומגיעה, גם אליהם אם כי בעוצמה אחרת מהעוצמה שבה תושבי הדרום נדרשים לשלם בדבר הזה.²⁴

סוגיה נוספת שנדונה בתהליך התכנון הייתה התזמון והעוצמה של הפעלת האש לאורך ציר הזמן של המבצע. מפקד חיל הים איילון ומפקד פיקוד העורף אלוף שמואל ארד סברו שיש לפתוח את המבצע בעוצמה המרבית, על מנת לקצר את משך המערכה. לעומתם, עוזר ראש אג"ם ורח"ט המחקר סברו שהפעלת הכוח צריכה להיות מדודה ולהתגבר לאורך ציר הזמן. עוזר ראש אג"ם נימק את עמדתו בכך שאין מספיק יעדים איכותיים, ויש להביא בחשבון את האפשרות שהמבצע יימשך יותר משבוע, ונכון יהיה להשאיר יעדים להמשכו. רח"ט מחקר הסביר שבשל העובדה שתהליך קבלת ההחלטות של חאפז אסד הוא איטי, יש להיערך מבצעית למצב שנידרש להפעלת כוח מתמשכת. לקראת המבצע, התגבשה עמדת הרמטכ"ל שלפיה יש להתחיל אותו בעוצמה גבוהה יחסית, כדי לסיימו מהר ככל האפשר.²⁵

כיוון שתוצאות המבצע היו תלויות במידת ההרתעה שתיצור הפעילות הצבאית, רבים העלו את הרעיון לסיים אותו במהלך שיפגע באתרים בכפרים המשמשים את חזבאללה. מפקד פיקוד הצפון טען: "יש לפגוע ברובעים ובכפרים מהם נורו רקטות ממטל"רים [מטול רקטות] לתחומי מדינת ישראל ולהשאיר טביעת אצבעות מוחשית". הרמטכ"ל הסכים עימו ואמר: "לאחר התפנית האוכלוסייה יפעלו כוחות צה"ל נגד יעדי מחבלים בכפרים, ותינקט ענישה קשה נגד 'הגרעינים הקשים' של חזבאללה בכפרים מאובחנים. יש לפגוע בתשתית המשרתת את החזבאללה בכפרים מצפון לרצועת הביטחון".²⁶

התמודדות עם ירי רקטות

במסגרת נוהל הקרב, הוכנו גם תוכניות לצמצום היקף ירי הרקטות של חזבאללה במהלך המבצע. הניסיון ממבצע "דין וחשבון" לימד, שלמרות יכולות טכנולוגיות מתקדמות אי אפשר למנוע כליל את הירי, ולכן המשימה צריכה להיות צמצום היקף ירי הרקטות לעבר ישראל. התוכנית כללה הפעלה משולבת של חיל האוויר ויחידות מובחרות, על מנת לפגוע בחוליות השיגור ולצמצם כך את ירי הרקטות. תפקיד הכוחות הקרקעיים היה לתצפת על מרחבי השיגור העיקריים ממוצבי צה"ל ומנקודות מעבר לקו האדום, שהוגדרו על בסיס הניתוח של ההיסטוריה הגזרתית.²⁷ כדי לצמצם את משך הזמן הנדרש לתקיפת מטרות, הופעל בפיקוד הצפון מוצב שליטה קדמי (משל"ק) שתחתיו פעלו כלל גורמי המודיעין (איסוף והערכה), ארטילריה וחיל האוויר. תפקידו היה לאתר את משגרי הרקטות בזמן אמת ולתקוף אותם בתוך זמן קצר, ללא צורך באישור גורמים במטכ"ל או בחיל האוויר. מתוך דברי המפקדים הבכירים ערב המבצע עולה, כי הם העריכו שהמבצע יביא להישגים משמעותיים. מפקד הפיקוד העריך שתושבי נהריה יוכלו לצאת מהמקלטים לאחר יממה.²⁸ מפקד חיל האוויר אלוף בודינגר הצטרף לדעה זו ואמר: "אני מרשה לעצמי לומר, שזה יהיה 2/3 לכיוון ההצלחה, אני חושב שאפס לא נשיג, כנראה שטפטוף מסוים יהיה".²⁹ גם הרמטכ"ל הביע בכמה הזדמנויות תחושה אופטימית לגבי ההישג הצפוי:

²⁴ אישור תוכניות לעוצבת הגליל ולעוצבת "געש" (א"צ 144/2212/1999).

²⁵ ליפקין שחק: "אני חושב שאנחנו צריכים לעשות את זה הרבה יותר מהר, צריך יהיה לתקוף בביירות מהר אחרי הקטיושות". דיון על תקיפת יעדים במסגרת מבצע ענבי זעם, 7.3.1996 (א"צ 321/279/1998).

²⁶ משחק מלחמה מטכ"לי, סיכום, אוגוסט 1995.

²⁷ תחקיר למבצע ענבי זעם, 28.8.1996 (מאגר המידע של המחלקה להיסטוריה).

²⁸ "אני חושב שהשיפורים שהכנסנו בניסיון לפגוע, למנוע, להקשות, לגרום להם שגם את המעט שהם יירו כנראה שחלק גדול יותר יפספסו אותו כי הם לא ישימו אותו במקומות שהם תכננו. השילוב של כמה שהם יפגעו פלוס הנזקים הנוספים, יש סיכוי שיביא אותם להפסקת הירי. אני לא יודע לכמת אותו". משחק מלחמה מטכ"לי, 7.7.1995 (מאגר המידע של המחלקה להיסטוריה).

²⁹ שם.

"תראו, אם הם יתחילו לירות קטיושות ונצליח לעשות את מה שלא הצלחנו עד היום, אני חושב שיש לנו כן סיכוי להצליח יותר, גם אם לא למנוע את ירי הקטיושות. להפריע להם".³⁰

פקודת מבצע "ענבי זעם"

פקודת "ענבי זעם" הושלמה והופצה ב־30 באוגוסט 1995, אך מטבע הדברים עברה כמה עדכונים והתאמות במהלך השנה, עד לפרוץ המבצע.³¹ ההתייחסות בחלק זה של הפרק היא לפקודה שהופצה כחודש לפני המבצע - 9 במארס 1996.

הסעיף הראשון של הפקודה, "כללי", התייחס לסיבות ליציאה למבצע ותיאר את הרעיון המבצעי. וכך תוארה העילה למבצע: "בעקבות ירי מטל"רים המבוצע בתכיפות גבוהה לשטח מדינת ישראל ושינוי מדיניות החזבאללה אשר מתבטאת בהורדת רף התגובה". הרעיון המבצעי לא שיקף במדויק את החלטת הרמטכ"ל – להעדיף את המנוף הסורי על פני פעולה ישירה מול חזבאללה - ונוסח כך: "פגיעה ביעדי פח"ע, בתשתית סביבתם, ובמטרות תשתית לבנוניות, ליצירת לחץ על הממשל בלבנון ובסוריה, וזאת על מנת שלא יאפשרו לארגון החזבאללה לירות קטיושות לשטח המדינה. כל זאת במינימום פגיעה באוכלוסייה המקומית".

מסיבה זו, גם סעיף "המטרה" לא ביטא את כוונת הרמטכ"ל: "צה"ל יפגע ביעדי חזבאללה בלבנון ובמידת הצורך בתשתית הסביבה והנוכחות האזרחית המאפשרת פעולתם, כתגובה על פגיעה ביישובי הצפון, על מנת ליצור לחץ על גורמי הכוח בלבנון לפעול לריסון פעילות חזבאללה כנגד יישובי הצפון ואזור הביטחון, ולשינוי דפוסי פעילותם נגד מטרות בשטח ישראל".

"המשימה" הוגדרה כך: "צה"ל יתקוף יעדי מחבלים בלבנון, באמצעות מטוסים, טנקים, ארטילריה ופעילות ימית ע"פ פקודה. יהיה מוכן לביצוע פעולות קרקעיות מצפון לאזור הביטחון, זאת ע"פ פקודה ולאחר אישור נוסף. כל זאת על מנת להביא להפסקת ירי התגובה של קטיושות נגד הגליל במהלך המבצע ולצמצם ירי קטיושות כנגד הגליל בעתיד".

בסעיף "השיטה" נכתב: "צה"ל יפעיל לחץ על הממשל הלבנוני וגורמי הכוח האחרים בלבנון באמצעות פגיעה ביעדי תשתית ומטרות מחבלים בדר"ל [בדרום לבנון], בבקעא ובביירות, ישבש תנועת אזרחים בדר"ל וינתק אזור הדרום מצפון, תוך הטלת סגרים ימיים ואוויריים ויהיה מוכן לתפיסת שטחים שולטים בדר"ל. כל זאת במדרג הסלמה מתפתח".

הפקודה של פיקוד הצפון לא נכתבה בהתאם לכלל הקובע שהמשימה של הרמה הממונה היא המטרה של הרמה הכפופה. מפקד הפיקוד סבר כי במקרה הזה לא ניתן לגזור ישירות את מטרת הפיקוד מתוך המשימה שהגדיר המטכ"ל, ויש לכלול במטרה רק את המשימות הרלוונטיות. לכן הוסיף מפקד פיקוד הצפון לפקודה סעיף חדש שכותרתו "מטרת על", ותפקידו היה לבטא את מטרת המטכ"ל: "להפסיק את דפוס ירי המטל"רים לעבר ישראל ואזהב"ט [ואזור הביטחון]"; ואילו המטרה בפקודה הפיקודית נוסחה באופן הבא: "לפגוע בארגון חזבאללה, לצמצם ירי מטל"רים לשטח מדינת ישראל ואזור הבטחון, ולהרתיע מהמשך ירי מטל"רים בזמן המבצע". הבדל נוסף בין הפקודה המטכ"לית לבין הפקודה הפיקודית היה בהגדרת סדרי העדיפויות בין המשימות. בפקודה המטכ"לית סדר העדיפויות של משימות פיקוד הצפון היה כלהלן: צמצום ירי הרקטות, הנעת והוצאת האוכלוסייה האזרחית מדרום לבנון, ורק לבסוף "פגיעה ביעדי ארגון חזבאללה ובלוחמיו".

³⁰ דיון על תקיפת יעדים במסגרת מבצע ענבי זעם, 7.3.1996 (א"צ 321/279/1998).
³¹ פקודת מבצע "ענבי זעם", 30.8.95 (מאגר המידע של המחלקה להיסטוריה).

לעומת זאת, בפקודה הפיקודית עמדה המשימה של פגיעה בארגון חזבאללה בראש סדר העדיפויות, לאחר מכן צמצום ירי הרקטות, ורק במקום השלישי - הרחקת האוכלוסייה האזרחית. הבדל זה שיקף, למעשה, את חוסר ההסכמה שאפיין את תהליך נוהל הקרב, וככל הנראה לא סוכם עד תחילת המבצע.

העיתוי למבצע "ענבי זעם" - דצמבר 1995 עד אפריל 1996

כאמור, ההנחיה לתכנן מבצע צבאי בלבנון הגיעה מראש הממשלה ושר הביטחון יצחק רבין בתחילת קיץ 1995. הרמטכ"ל העריך באותה שעה שהתוכנית תבוצע בחודשים הקרובים, אך הביצוע נדחה שוב ושוב, בעיקר בשל היעדר עילה. לאחר רצף מקרים של ירי קטיושות בחודשים אפריל-מאי 1995, הפך הירי של חזבאללה לספורדי והיה מוצדק על פי הבנות "דין וחשבון", אף לפי הפרשנות הישראלית. ככל הנראה עמדו סוריה וחזבאללה על כוונת ישראל לצאת למבצע צבאי במקרה של ירי קטיושות נוסף, ולכן ריסן המשטר הסורי את חזבאללה במהלך חורף 1995-1996. בסוף דצמבר 1995 נורו רקטות אחדות לעבר יישובי הצפון, אסד קרא את נסראללה לסדר וגרם לחזבאללה להפסיק את ירי הרקטות לעבר ישראל. הצלחת המדיניות הסורית לרסן את חזבאללה איששה את עמדת אמ"ן, שלפיה יש לסוריה השפעה על הארגון ויש לה עניין ברגיעה חלקית בלבנון, כל עוד מתקיים משא ומתן מדיני תכליתי. וכך, אף שבחודשים ינואר-פברואר 1996 נפצעו אזרחים לבנונים רבים מירי תגובתי של צה"ל, נפגעו עשרות בתים בכפרים הסמוכים לגבול אזור הביטחון ואף מסגד ובית החולים בנבטיה, לא הגיב חזבאללה בירי רקטות.³² ניתן להניח שגם רצח ראש הממשלה ושר הביטחון יצחק רבין עוד קודם לכן, ב-4 בנובמבר 1995, ומזג האוויר הבעייתי בחודשי החורף תרמו לדחיית ההחלטה על היציאה למבצע "ענבי זעם" לאביב 1996.

על רקע ההסלמה האיכותית בפעילות של חזבאללה בסוף פברואר, שכללה ניסיון פיגוע באמצעות גלשן אווירי שהתרסק במגידל סלים ופיצוץ מכונית תופת צפונית למִרְכְּבָה, ולקראת השיפור הצפוי במזג האוויר - התחדשו בצה"ל ההכנות לשיפור המוכנות למבצע. בפועל, נדחתה היציאה למבצע שוב ושוב, בעיקר מסיבות מדיניות. ב-24 בפברואר, שלושה ימים לאחר התרסקות הגלשן, כינס הרמטכ"ל דיון שעניינו היה קביעת העיתוי הטוב ביותר לתחילת המבצע.³³ בהנחה שהוא יימשך כשבוע עד עשרה ימים, ולנוכח החלטת הדרג המדיני להקדים את הבחירות הכלליות לכנסת ולקיים אותן בסוף מאי, המסקנה הייתה שהמועד האחרון האפשרי למבצע הוא אמצע אפריל. אך לאור נסיעתו המתוכננת של ראש הממשלה ושר הביטחון פרס למדינות המפרץ בשבוע הראשון של אפריל, ובשל חג הפסח שנחוג באותו שבוע, התגבשה ההבנה שיש שני חלונות זמן אפשריים למבצע - השבועיים הראשונים של חודש מארס או מייד לאחר חג הפסח.

בתחילת מארס 1996 אירעה היתקלות סמוך לגדר המערכת, שבה נהרגו ארבעה חיילי צה"ל (ובהם מג"ד "ברק" מחטיבת "גולני") ושעשויה הייתה לשמש עילה ליציאה למבצע. נראה כי פיגועי ההתאבדות הגדולים בסוף פברואר ותחילת מארס (שני פיגועים באוטובוס קו 18 בירושלים ופיגוע ברחוב דיזנגוף בתל אביב) הסיטו את הקשב ואת תשומת הלב מהזירה הצפונית. בעקבות הפיגועים, נערך צה"ל לאפשרות של כניסה מחודשת לשטחי הרשות הפלסטינית, ואילו הדרג המדיני היה עסוק בהפעלת לחץ מדיני על הרשות הפלסטינית, כדי שתפעל בתקיפות נגד החמאס ברצועת עזה; לחץ שבא לידי ביטוי בכינוס ועידת שרם א-שיח'. כתוצאה מכך העיר הרמטכ"ל בדיון שנערך ב-7 במארס, שאין זה העיתוי הנכון להתחיל במבצע צבאי גדול בלבנון, לנוכח

³² לדוגמה, חזבאללה לא הגיב לאירוע שבו נפצעו שני ילדים מירי טנק במוצב "דלעת" לעבר בית בנבטיה. סיכום ישיבת פורום מטכ"ל, 18.12.95.

³³ דיון בנושא לבנון, 24.2.1996 (א"צ 353/2214/1999).

העובדה שכוחות רבים של צה"ל מרוכזים ברצועת עזה, ומבחינה תדמיתית מהלך בלבנון ייתפס כאילו ישראל "סוגרת חשבון במקום הלא נכון".³⁴

כעבור כמה ימים, ב-10 במאָרס, נהרג חייל צה"ל סמוך ל"שער פטמה". האירוע היה עשוי לשמש עילה למבצע, אולם בשל ועידת שרם שעתידה הייתה להיפתח כעבור שלושה ימים ובשל אילוצי מזג אוויר, שוב הוחלט לדחות אותו. פעילות חזבאללה המשיכה, וב-20 במאָרס נהרג קצין צה"ל בפיגוע התאבדות סמוך לשיירת מפקדים של צה"ל בפיקוד מפקד עוצבת "חירם", שנעה דרומית למוצב טייבה. ראש הממשלה ושר הביטחון ציין בפני הרמטכ"ל, שיום קודם לכן פנתה ישראל לממשל האמריקאי בבקשה שידרוש מסוריה לרסן את חזבאללה. באותו היום הגיע מסר משגריר ארה"ב בישראל, מרטין אינדיק, למזכיר הצבאי של ראש הממשלה, ובו הוא מבקש כי ישראל תפגין איפוק לנוכח האירוע, על מנת לאפשר לארה"ב למצות את כל האפשרויות הדיפלומטיות להשפיע על סוריה לרסן את חזבאללה. לפיכך, קבע ראש הממשלה פרס שלא יהיה נכון להתחיל במבצע צבאי בשעה שהאמריקאים פועלים להרגעת הרוחות בכלים מדיניים.³⁵ יחד עם זאת, הוא הודה שגם אם תושג רגיעה היא תהיה זמנית, וזה רק עניין של זמן עד שצה"ל יידרש להפעיל את תוכנית "ענבי זעם". הרמטכ"ל הסביר לדרג המדיני שהדחיפות להתחיל במבצע נובעת מכך שחג הפסח יחול ב-4 באפריל, ומשום כך השבוע הקרוב (-30 24 במאָרס) הוא חלון הזמן האחרון שנתר בחודש הקרוב. ראש הממשלה ושר הביטחון הסביר לרמטכ"ל: "צריך לתאם עם האמריקאים [...] אנחנו במצב הנכון להגיב היום, אבל ברור עם זאת שהמסר האמריקאי עושה קושי רב". בהתאם להחלטת ראש הממשלה מהערב הקודם, ישראל לא ניצלה גם את האירוע האחרון כעילה להתחיל במבצע "ענבי זעם".

בעשרת הימים האחרונים של מאָרס הוצגה תוכנית "ענבי זעם" פעמיים לראש הממשלה ושר הביטחון.³⁶ הוא אישר עקרונית את עיקריה ואת הכוונה לפעול בביירות, אך תלה את האישור הסופי בהחלטת הקבינט וחזר שוב על הקווים המנחים למבצע:

תקיפת מטרות המחבלים בלבנון בתגובה על פעילות המחבלים כנגד כוחותינו וצד"ל צריכה להיות בעלת עוצמה מספקת הן בשלב הפתיחה והן בשלבים הבאים שמתוכננים לבוא במקרה של ירי קטיושות לעבר ישובי הגליל. עלינו להאשים את ממשלת לבנון למצב המדרדר בדר"ל ושהיא מסוגלת למנוע פעילות המחבלים ולהבטיח שקט באזור. צה"ל יתקוף בביירות כמסר חד משמעי לממשלת לבנון ולגורמים ערביים נוספים.³⁷

אך באותו היום נמסר לרמטכ"ל כי ראש הממשלה ושר הביטחון נוטה כעת לדחות את המבצע לאחר חג הפסח, לנוכח נסיעתו המתוכננת למדינות המפרץ ב-1-4 באפריל ולנוכח הרגיעה היחסית באזור הביטחון.³⁸ זאת הסיבה שהתקריט ב-30 במאָרס – שבמהלכה ירה כוח צה"ל טיל ממוצב "קוזה" לעבר אנשי חזבאללה והרג בשוגג שני אזרחים בכפר יעטר, ובתגובה ירה חזבאללה רקטות לעבר קריית שמונה ונהריה – לא שימשה עילה ליציאה למבצע.

³⁴ דיון בנושא: תקיפת יעדים, 7.3.1996 (א"צ 353/2214/1999).

³⁵ רישומים מהתייעצות בראשות ראש הממשלה ושר הביטחון, 19.3.1996 (א"צ 346/2214/1999).

³⁶ הע"מ לבנון והצגת ענבי זעם – סיכום ראה"מ ושהב"ט, 21.3.1996 (א"צ 361/2214/1999).

³⁷ שם.

³⁸ פתק בכתב יד, 25.3.1996 (א"צ 353/2214/1999).

בעקבות ההחלטה לדחות את המבצע, עשה רח"ט המחקר עוד ניסיון למנוע מערכה נוספת בלבנון.³⁹ במסמך שהועבר לידי הרמטכ"ל כתב רח"ט המחקר תא"ל עמידרור, כי מדיניות ירי הרקטות של חזבאללה מאז מבצע "דין וחשבון" לא חרגה באופן מהותי מההבנות הקיימות, שהן עצמן טובות, ומבצע צבאי לא ישפר את המצב. כמו כן הביע רח"ט המחקר חשש שהתקיפות המתוכננות בביירות יביאו לפיגוע בחו"ל, בדומה לזה שאירע בבניין הקהילה היהודית בארגנטינה בתגובה לתקיפה בעין דרדרה. הרמטכ"ל דחה את עמדת רח"ט המחקר וענה כי לפי דעתו יש צורך, וניתן, להגיע להבנות טובות יותר עם חזבאללה שיבטיחו את השקט ליישובי הצפון; ולכן יש הצדקה למבצע "ענבי זעם".

ב-7 באפריל נהרג אזרח לבנוני במהלך פעילות צה"ל. חזבאללה הגיב באותו בוקר בירי רקטות לעבר קריית שמונה ונהריה, שהביא לפציעתם של עשרות אזרחים. כעבור יומיים נהרג חייל צה"ל במוצב "כרכוס" כתוצאה מירי מרגמות. לאחר שהוסרו המכשולים המדיניים, שימשו אירועים אלו עילה למבצע; עם זאת המתינה ממשלת ישראל עד לאחר שביעי של פסח, וב-11 בחודש נפתח מבצע "ענבי זעם".

ניהול מבצע "ענבי זעם"⁴⁰

ב-11 באפריל 1996 בוצעה תקיפה אווירית של שני יעדים בבקאע (תל כיאל ומזרעת עין אבו צוואר) ושל משרד חזבאללה בביירות. תגובת הארגון לתקיפות הייתה מינורית, אולי מתוך רצון וכוונה לסיים את האירוע מבלי להידרדר לעימות נרחב יותר. למרות זאת המשיכה ישראל בתקיפות בדרום לבנון, וחזבאללה הגיב למעשה רק 27 שעות לאחר תחילתן, ב-12 באפריל, בירי של 31 רקטות לעבר יישובי הצפון. בירי זה נפצעו חמישה אזרחים. רק אז החל השלב השני של מבצע "ענבי זעם", שכלל תקיפה נוספת של יעד בביירות (תותח נ"מ סורי סמוך לשדה התעופה) ו"יבוס" על-קולי בשמי הבירה הלבנונית. בה בעת הותקפו מטרות שזוהו על ידי כוחות קרקעיים, וכן הותקפו יעדים שונים במרחב דרום לבנון. כמו כן הורה צה"ל לתושבים של 44 כפרים לבנוניים להתפנות, בנימוק שנורות מהם רקטות לעבר ישראל. אף על פי שצה"ל הרחיב את היקף התקיפות בלבנון, הפחית חזבאללה במידה משמעותית את הירי ב-13 בחודש, והוא הסתכם ב-11 רקטות; נראה שגם הפעם מתוך כוונה לבחון אם ניתן לסיים את האירוע. באותו היום המשיך צה"ל לתקוף בדרום לבנון, אך לא בביירות או בבקאע.

כבר בימים הראשונים של המבצע הדגישו הרמטכ"ל, סגן הרמטכ"ל ורח"ט המבצעים בהערכות המצב, שהצלחתו תלויה בצמצום הנפגעים האזרחים הלבנונים למספר הנמוך ביותר האפשרי. לאחר שהיה נוכח בפגישה בין ראש הממשלה והרמטכ"ל, חזר רח"ט המבצעים להערכת מצב בקריה ועדכן את הנוכחים: "אני רוצה שתבינו את הרציונל. הרמטכ"ל וגם ראש הממשלה הדגישו את העובדה שאנחנו, גם בשביל היכולת שלנו להמשיך את המבצע הזה וגם מוסרית, רוצים למנוע פגיעה באזרחים, גם אם ההישג המבצעי יהיה נמוך".⁴¹ מסיבה זו ניתנה הנחיה שהנעת האזרחים תיעשה באופן מבוקר ונשלט, וללא ירי פגזים לתוך הכפרים והעיירות. לאחר שהבינו בחזבאללה כי תקיפות ישראל אינן תגובה שגרתית לירי הרקטות אלא חלק ממבצע נרחב, הגביר הארגון את פעילותו ההתקפית. במהלך ליל 13-14 באפריל שוגרו לעבר ישראל עשרות רקטות. הירי המסיבי נתן את האות למעבר לשלב השני של המבצע. במהלך 14 בחודש התבצעו תקיפות נוספות בביירות

³⁹ מבצע דין וחשבון - רח"ט מחקר, 26.3.1996 (א"צ 353/2214/1999); הערכת מודיעין מיוחדת, 10.4.1996 (א"צ 333/2214/1999).
⁴⁰ בשונה מתהליך תכנון המבצע, לניהול המבצע יש תיעוד חלקי בלבד, ולמעט פקודות המבצע חסרות כמעט כל הערכות המצב שנערכו במצפ"ה (מוצב הפיקוד העליון) או בפיקוד הצפון. מסיבה זו, חלק זה של הפרק קצר יחסית ומבוסס בחלקו על תחקירים שנערכו לאחר המבצע, ולא על תיעוד מקורי.

⁴¹ הערכת מצב בוקר, 12.4.1996 (א"צ 451/279/1998).

ובבקאע ונפגעה תחנת טרנספורמציה בגימהור הסמוכה לביירות. ממשלת צרפת הביעה מחאה על תקיפת מתקן החשמל, דרשה מישראל לחדול מפגיעה במתקני תשתית והודיעה שתשלח טכנאים צרפתים לתקן את התחנה.⁴² מנהיג חזבאללה חסן נסראללה הגיב בנאום ב־13 בחודש :

אם רצונם הוא להכניס את ביירות והפרברים הדרומיים שלה למשוואת הביטחון של קריית שמונה, הרי שתגובתנו ברורה: התגובה להתקפה שאירעה אתמול בדאחיה לא תהיה בצפון פלסטין. אין קשר בין צפון פלסטין וקריית שמונה לבין מה שקרה בדאחיה. התגובה לכך תתבצע בוודאות במקום אחר – בכל מקום אחר. לא אומר עכשיו מהו אותו מקום. אנחנו נבחר את המקום, אנחנו נבחר את המועד.⁴³

למחרת אירעה "תאונת עבודה" בבית מלון במזרח ירושלים לאזרח לבנוני בשם חוסיין מקדאד, שנכנס לישראל באמצעות דרכון בריטי מזויף. חגורת נפץ התפוצצה בחדר המלון, ומקדאד נפצע קשה. ככל הנראה הוא היה ההפתעה שעליה הכריז נסראללה: הוא נשלח על ידי חזבאללה לבצע פיגוע התאבדות בירושלים בתגובה למבצע "ענבי זעם".

הפער בין המטכ"ל לבין פיקוד הצפון

בשלב זה של המבצע התברר במטכ"ל, שאין הבנה משותפת עם פיקוד הצפון לגבי מטרות הפעלת הכוח. מפקד הפיקוד אלוף לוי הגדיר את סדר העדיפויות של הפיקוד כלהלן:

1. מניעת שיגורים.
2. פגיעה בבכירים של חזבאללה.
3. הרחקת האוכלוסייה משדה הקרב.⁴⁴

לעומת זאת, המטכ"ל קבע שהמשימה העיקרית של פיקוד הצפון היא הרחקת האוכלוסייה האזרחית, ואילו הפגיעה בתשתיות חזבאללה היא משימה משנית בלבד.⁴⁵ בקריה שבתל אביב הרגישו שפיקוד הצפון אינו מפעיל את הארטילריה כדי לפנות את הכפרים, אלא כדרך לשבש את ירי הרקטות. על רקע חוסר התיאום בין שני הגופים, נפגשו הרמטכ"ל ואנשי המטה שלו עם צמרת הפיקוד בפיקוד הצפון. לאחר הפגישה, הפיצה חטיבת המבצעים עדכון לפקודת "ענבי זעם", ובו הוגדר מחדש סדר העדיפויות במשימות הפיקוד: (1) משימה ראשונה – יופעל לצמצום ומניעת ירי מטל"רים. (2) משימה שנייה – הנעת והוצאת אוכלוסיית דר"ל מהכפרים וצור. (3) משימה שלישית – פגיעה בפעילים/מחבלים.⁴⁶

⁴² גם מפקד כוחות צד"ל, גנרל אנטואן לאחד, מחה על התקיפה, לאחר שהתברר כי היא גרמה להפסקות חשמל בשכונות הנוצריות באזור ביירות.

⁴³ מצוטט אצל: דניאל סובלמן, ניהול סכסוך בין מדינה לשחקן לא־מדינתי באמצעות כללי משחק: יחסי ישראל חזבאללה 1993-2006, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, עמ' 146.

⁴⁴ ענבי זעם, לוח אירועים 22.4.96, מבוסס על עבודת צוותי הסיקור של המחלקה להיסטוריה (מאגר המידע של המחלקה להיסטוריה).
⁴⁵ רח"ט המבצעים תא"ל גבי אשכנזי: "אמרתי לפצ"ן ביום הראשון או השני, אפילו לעמירם [לוי], זה פחות משנה אם הורגים עכשיו עוד ארבעים מחבלים, מה שחשוב זה [ש]אסד לחוץ, הוא מושקע בלבנון, האם אנחנו באמת גורמים לו ללחץ [...] לכן אנחנו נזעקים שפצ"ן להבנתנו לא מתעסק מספיק עם ההנעה של האוכלוסייה ולכן מדברים עם פצ"ן כמו שמדברים [...] לכן גם לפי דעתי עולים לפצ"ן ביום שני בערב [15.3.1996] ומסבירים לפיקוד למה אנחנו רואים את זה יותר חשוב, ויכול להיות שזה טעות שלנו שלא הסברנו את זה קודם". קמ"ן פיקוד הצפון, אל"ם יובל חלמיש: "ביום החמישי או השישי היה שוני בראייה בין הפיקוד שראה בהרחקת האוכלוסייה לפנות שטח ולפגוע בחזבאללה בעדיפות ראשונה לבין המטכ"ל שראה בעדיפות את הרחקת האוכלוסייה כלחץ על הממשל". סטנוגרמה של הסיכום המטכ"לי למבצע "ענבי זעם" (מאגר המידע של המחלקה להיסטוריה).

⁴⁶ ענבי זעם, פקודת מבצע מס' 5, עדכון מס' 2 (04)151400, (מאגר המידע של המחלקה להיסטוריה). את השינוי הרגישו בעיקר כוחות הארטילריה, דבר שבא לידי ביטוי בסיכום קצין התותחנים הראשי תא"ל דן הראל, שנקודת הכשל המרכזית הייתה "אי רציפות המטרה והמשימה לכל הדרך".

במהלך ארבעת הימים הבאים, 15-18 באפריל, נמשכה פעילות צה"ל בהתאם לתוכנית המקורית, ומידי יום הותקף יעד בעיר ביירות; מאידך גיסא, ירי החזבאללה נמשך בהיקף של עשרות רקטות ליום. האירוע הבולט באותם ימים היה היתקלות של כוח מיוחד בחוליית אויב סמוך למשעירה, שבמהלכה נהרגו שלושה מחבלים.

המבוי הסתום בערוץ המדיני

מאחורי הקלעים התנהלו מגעים בתיווך מזכיר המדינה האמריקאי ורון כריסטופר להביא לסיום העימות הצבאית ולגבש הבנות מדיניות חדשות. אך הפער בין הצדדים נותר בעינו: הנהגות סוריה וחזבאללה דחו מכול וכול את דרישת ישראל למסמך כתוב וחתום, שיהיה שונה מהבנות מבצע "דין וחשבון". עמדת סוריה לא הפתיעה את אמ"ן, שהעריך כבר בתחילת המבצע כי "צריך זמן גם כדי שתהיה מסה קריטית של אזרחים בביירות וגם כי מנגנוני קבלת ההחלטות בביירות ובדמשק פועלים לאט".⁴⁷ אך בשל היעדר לחץ בין-לאומי או מהציבור הישראלי לסיים את המבצע, לא ראו בצה"ל את גורם הזמן כבעייתי. יתרה מזו, הרמטכ"ל חזר על כך שיש צורך בסבלנות על מנת שהפעלת הכוח תביא ללחץ הנדרש על ממשלות סוריה ולבנון.⁴⁸

פרשת כפר כנא והשפעתה על התנהלות המבצע

הנחת היסוד, שלפיה לרשות ישראל עומד פרק הזמן הנחוץ למימוש מנופי הלחץ, התנפצה בעקבות האירועים ב-18 באפריל. בשעות הבוקר המוקדמות תקף חיל האוויר בתים בעיירה נבטיה ששימשו מפקדות חזבאללה. שבעה אזרחים נהרגו במתקפה, והאירוע עורר תהודה בתקשורת הבין-לאומית. אחר הצהריים התקבל דיווח מצוות תצפית מיחידת "מגלן" שהיה ממוקם בגזרת כנא, שהוא נתון תחת אש מרגמות. אש ארטילרית לחלוף נורתה תחילה ליעד, אולם בהמשך היא סטתה בטעות לעבר מחנה האו"ם הסמוך, שבו שהו באותה שעה אזרחים מכפרים סמוכים בדרום לבנון. באירוע נהרגו עשרות רבות של אזרחים לבנונים (ההערכות נעות בין 60 ל-110), ועשרות נפצעו. בשל היקף הנפגעים הגדול והתהודה התקשורתית של האירוע בעולם, החל לחץ של הקהילה הבין-לאומית על ישראל להפסיק את המבצע.

תגובת צה"ל לאירוע הייתה מאוחרת, מהוססת, השתנתה כל כמה שעות והגבירה את הגינוי מצד הקהילה הבין-לאומית. נשיא ארה"ב שלח שוב את מזכיר המדינה למזרח התיכון על מנת לזרז את המשא ומתן המדיני לסיום העימות. בעקבות הלחץ הבין-לאומי והחשש מפני מקרה נוסף של פגיעה באזרחים, החליט ראש הממשלה ושר הביטחון להורות לצה"ל להפסיק את האש. באותו יום בשעות הערב ניתנה פקודה מהמטכ"ל להפסיק את הירי היזום בלבנון, למעט זיהוי ודאי של ירי רקטות או אש לחילוף כוחותינו. בנוסף הוסגו מלבנון כל הכוחות שפעלו מעבר לקו האדום.⁴⁹ למרות הפסקת האש החד-צדדית שיזמה ישראל, חזבאללה הגיב למחרת בירי נרחב של 80 רקטות לעבר ישראל, פי שניים מהממוצע עד אז. בישראל ציפו שלאחר הירי המסיבי ינצור הארגון את האש ויקבל את ההצעה האמריקאית להפסקת אש זמנית של חודשים מספר, שבמהלכה יתקיים משא ומתן מדיני אשר יוביל להסכם הבנות קבוע. הדיווחים על ההתקדמות במגעים הדיפלומטיים השפיעו על הפיקוד הבכיר, שהעריך כי סיום המבצע קרוב. בהערכת מצב שנערכה בשעות הבוקר של 20 באפריל אמר הרמטכ"ל: "לקראת הערב הסורים יודיעו בשם חזבאללה על הסכמתם להפסקת אש שכנראה תהיה זמנית".⁵⁰ הערכה זו

⁴⁷ הערכת מצב, 13.4.96 (א"צ 451/279/1998).

⁴⁸ לדוגמה, "לחפש איך להסביר ולתת לאנשים להבין שלחימה מסוג זה של גרילה צריך סבלנות". הערכת מצב, 14.4.96 (א"צ 451/279/1998).

⁴⁹ ענבי זעם, פקודת מבצע מס' 8, 4182345(4), (מאגר המידע של המחלקה להיסטוריה).

⁵⁰ ענבי זעם, 20.4.1996 (א"צ 43/475/2000).

לא החזיקה מים, ובימים הבאים המשיך הארגון לשגר רקטות לעבר יישובי צפון הארץ בהיקף דומה לזה של הימים האחרונים. מתוך הבנה שאין סיכוי להפסקת אש בימים הקרובים, חידש צה"ל את פעילותו; תקיפות חיל האוויר התחדשו, וצוותי התצפית הוכנסו שוב לנקודות מצפון לקו אדום.

סיום המבצע

בשלב זה נראה היה כי המבצע נקלע למבוי סתום, והפעלת הכוח אינה מייצרת את הלחץ הנדרש על ממשלות סוריה ולבנון. הדבר בא לידי ביטוי בהצעותיהם של חלק מהמפקדים לשנות את דפוס הפעלת הכוח ולהגביר את הפגיעה בתשתיות לאומיות או להתחיל במימוש המהלכים הקרקעיים ("צעד בטוח").⁵¹ רא"ל ליפקין-שחק דחה את כל ההצעות לשינוי הרעיון המבצעי. לגבי ההצעה לממש את התוכניות לפעילות קרקעית, חזר הרמטכ"ל על עמדתו: "אנחנו לא נלחמים פה בצבא סדיר, אין לו קו הגנה ואין לו קו עצירה, שבהבקעתו נכשל החזבאללה. כיבוש השטח לא יביא להפסקת הקטיושות אלא הם יירו מיותר רחוק, ואז ניסוג והם יגידו שברחנו. אם נכנסים זה כדי לסרוק בית-בית ולפוצץ בתים חשודים".⁵² לגבי האפשרות להגביר את הפגיעה בתשתיות לאומיות, הסביר רא"ל ליפקין-שחק כי לנוכח תגובתה הקשה של ממשלת צרפת לפגיעה בתחנת הטרנספורמציה בביירות, לא ניתן לפעול נגד מתקני תשתית לאומיים מסיבות מדיניות.

הרמטכ"ל הבהיר למפקדים, שמערכה מוגבלת מסוג "ענבי זעם" לא נועדה להביא להכרעה צבאית: "עוד שלושים הרוגים לחזבאללה לא ימוטט את הארגון בדרום. זה מצוין, הלוואי וזה יקרה, אבל זה כנראה רחוק"; לעומת זאת, כושר העמידה של תושבי ישראל וסבלנות ואיפוק מצד צה"ל, הם התנאים להצלחת המערכה:

ככל שציוצי המצוקה מכאן יגדלו, יארך משך הזמן שהצד השני מוכן לספוג את המצוקה שהוא נמצא בה, ובזה כנראה הם יותר טובים מאיתנו [...] אם יש לנו סבלנות, הם ישברו קודם [...] ההבנה המרכזית שצריך להשיג זה שחזבאללה יבין שאם הוא יחזור לירי קטיושות בפרמטרים שהיו קודם, המחיר שהוא יידרש לשלם יהיה בלתי כדאי. רק אם זה לא יהיה כדאי לו, הוא לא יעשה את זה. וצריך להשתדל שאנחנו נעשה את זה לחזבאללה לא כדאי. חלק מהלא כדאי זה שלנו תהיה סבלנות.⁵³

אך לאחר שלושה ימים שבהם נמשך העימות בלבנון, ולא חלה התקדמות במשא ומתן המדיני, החל גם הרמטכ"ל לאבד את סבלנותו ולגלות עניין באפשרות של מהלך קרקעי מוגבל, שתכליתו הונאה והטעיה - כאילו הוא מתכוון להתחיל בתמרון קרקעי בדרום לבנון:

אם יש [מהלך קרקעי] שיכול להשפיע על חוסר ההבנה שלהם, מה אנחנו מתכוונים, אני לא הייתי פוסל את זה [...] אם יש איזו שהיא נקודה שפתאום מרגישים שצריך עכשיו עוד קצת לחץ ויש תחושה שיש איזו שהיא נקודה של [מהלך קרקעי] כזאת, אם יש בה תועלת בהגדלת הלחץ, אני לא הייתי פוסל את זה. למה אני אומר את זה? הייתה פעם אחת ביעטר [מבצע "ניב מדובר"] לא התכוונו לעשות כמעט כלום [...] אבל עצם הנעת הכוח יצרה אצלם לחץ אטומי.⁵⁴

⁵¹ הע"מ לבנון, 22.4.1996 (א"צ 367/279/1998).

⁵² שם.

⁵³ שם.

⁵⁴ הע"מ לבנון, 25.4.1996 (א"צ 363/279/1998).

הסכם ההבנות

כעבור יומיים, ב־27 באפריל, הבשיל המשא ומתן המדיני, והשחקנים המעורבים במגעים (סוריה, איראן, לבנון, חזבאללה וישראל) הגיעו לנוסחת פשרה שכללה את הסעיפים הבאים:

1. קבוצות חמושות בלבנון לא יתקפו את שטח ישראל ברקטות קטיושה או בכל נשק אחר.
2. ישראל ומי שמשתפים פעולה עמה לא יירו בכל סוג של נשק אל אזרחים או מטרות אזרחיות בלבנון.
3. מעבר לכך, שני הצדדים מחויבים להבטיח כי בכל הנסיבות אזרחים לא ישמשו מטרה לתקיפה, ואזורים מאוכלסים באזרחים, אזורים תעשייה ומתקני חשמל לא ישמשו בסיס לשיגור התקפות.
4. מבלי להפר הבנה זו, שום דבר הנאמר כאן לא ימנע מכל צד לממש את זכותו להגנה עצמית.
5. קבוצת מעקב – בהשתתפות ארה"ב, צרפת, סוריה, לבנון וישראל – תעקוב אחר יישום ההבנה לעיל. במקרה של טענה על הפרה של ההבנה, הצד המתלונן יעשה זאת בתוך 24 שעות. נהלים לטיפול בתלונות ייקבעו בידי הקבוצה.⁵⁵

למרות העלאת ההבנות על הכתב, גם הפעם התגלעה מחלוקת בין חזבאללה לבין ישראל לגבי פרשנות הסעיפים השונים. מוקד המחלוקת היה המשמעות של הסעיף השלישי, שכן כל אחד מהצדדים פירש באופן שונה את המונח "שיגור התקפות". הפרשנות השונה נבעה מכך שבאנגלית ובערבית יש שתי מילים בעלות משמעות שונה: אטלאק: - firing – אנטלאק - launching. חזבאללה טען שהנוסח הנכון של סעיף 3 הוא במילה firing, ואז משמעות הסעיף היא איסור על שיגור רקטות מהשטח הבנוי בלבד.⁵⁶ לעומת זאת, ישראל וארה"ב טענו שבנוסח המוסכם יש שימוש במילה launching, ולכן סעיף 3 אוסר, למעשה, על השימוש בכפרים מצפון לאזור הביטחון כבסיס ליציאה לפעילות מכל סוג נגד כוחות צה"ל וצד"ל. רח"ט המחקר עמד על הבעייתיות שבניסוח סעיף 3 של הסכם ההבנות, והסבו את תשומת ליבו של הרמטכ"ל לנושא.⁵⁷

אחרית דבר – מבצע "ענבי זעם" במבט לאחור

המטרה העיקרית של נוכחות כוחות צה"ל באזור הביטחון ושל הלחימה בלבנון הייתה הגנה על יישובי הצפון מפני חדירת חוליות מחבלים וירי רקטות לעברם. מבצע "ענבי זעם" נועד לשפר את יכולתו של צה"ל לממש מטרה זו, ולהביא לצמצום התדירות והיקף ירי הרקטות על ידי הסדרת כללי משחק ברורים ומוסכמים בין ישראל לחזבאללה.

במבחן התוצאה עולה, כי המבצע אכן הביא לירידה בהיקף ירי הרקטות. במהלך שלוש השנים שלאחריו היו רק ארבעה מקרי ירי מסיבי של רקטות לעבר יישובי הצפון שכולם, למעט אחד, היו מוצדקים על פי הבנות המבצע.⁵⁸ נראה כי הירידה בהיקף הירי נבעה מכך שכללי המשחק היו ידועים ומקובלים על שני הצדדים. צה"ל פעל לאחר המבצע בהתאם להנחיית הרמטכ"ל, לפיה "המטרה שאומרת שמבחינתנו נכון לעשות את הפעולות

⁵⁵ תרגום רשמי של המסמך המקורי באנגלית מופיע אצל: המחלקה להיסטוריה, מבצע ענבי זעם, מאי 1997, עמ' 239.

⁵⁶ סגנו של מזכ"ל חזבאללה, נעים קאסם, טען בספרו שחזבאללה עמד על כך שבתרגום לאנגלית של הסכם ההבנות תופיע המילה "firing". Qassem, *Hizbullah: The Story from Within*, p. 117.

⁵⁷ רח"ט המחקר: הבנות ענבי זעם, 9.5.1996 (א"צ 370/2214/1999).

⁵⁸ 18 באוגוסט 1997, בעקבות ירי ארטילריה של צד"ל לעבר צידון; 23 בדצמבר 1998, בעקבות הריגת שבעה אזרחים בהפצצת חיל האוויר; 18 במאי 1999, בעקבות הריגת שני אזרחים לבנונים. החרוג היה הירי ב-25 באוגוסט 1998. החל ב-1999 השתנתה מדיניות ישראל וחזבאללה, לנוכח ההחלטה העקרונית על נסיגת כוחות צה"ל, והבנות "ענבי זעם" הפכו בפועל לאותיות מתות.

כך שלא תיווצרנה סיבות שבעטיין יהיה ירי קטיושות לגליל".⁵⁹ מימוש הנחייתו של הרמטכ"ל ליפקין-שחק בא לידי ביטוי, בין השאר, בסימון במפות את פאתי השטח הבנוי, שהירי לעברם מותנה באישור המפקדים הבכירים, ובחידוד ההנחיה לדרגי השטח לגבי חשיבות המניעה של ירי רקטות באמצעות צמצום הפגיעה באזרחים לבנונים. אחד הביטויים למדיניות זו היה בכך שלמול מותם בשגגה של 26 אזרחים לבנונים ופגיעה של קרוב ל-200 מירי של צה"ל במהלך 15 החודשים שקדמו למבצע "ענבי זעם", ב-15 החודשים שלאחריו נהרגו תשעה אזרחים ונפצעו 80 מאש כוחות צה"ל וצד"ל לעבר אנשי חזבאללה. גם חזבאללה קיבל את הבנות המבצע, ובניגוד לעבר – נמנע מירי רקטות, למעט מקרים שבהם נפגעו אזרחים לבנונים. כתחליף לירי הרקטות לעבר יישובי הצפון ככלי להתרעת ישראל, שיפר חזבאללה את יכולת הדיוק והעוצמה של הרקטות, ונקט מדיניות של ירי לעבר מוצבי הגבול כתגובה לפעילות חריגה של צה"ל.

אם בוחנים את מידת ההצלחה של "ענבי זעם" רק דרך הפריזמה של ירי רקטות - המבצע נחל הצלחה; אך בראייה רחבה יותר, לאופן ניהול המבצע ולתוצאותיו היו השלכות שליליות. מחיר ההחלטה להטיל את אילוצי הבנות "ענבי זעם" על מדיניות הפעלת הכוח היה פגיעה באפקטיביות המבצעית של צה"ל. חזבאללה ידע לנצל את המגבלות שהוטלו על כוחות צה"ל לגבי ירי לפאתי השטח הבנוי, ועשה שימוש נרחב בכפרים כמחסה לחוליות תצפית, לעמדות מרגמות ולירי טילי נ"ט, כמפקדות וכבסיסי יציאה לפעילות בתוך אזור הביטחון. אף שבצה"ל זיהו את פעילות חזבאללה בכפרים, יעדים אלה כמעט לא הותקפו – מחשש להפרת ההבנות, פגיעה באזרחים לבנונים וירי רקטות בתגובה. כתוצאה מכך, בשנה וחצי שלאחר המבצע חלה ירידה של 30% במספר הממוצע של מחבלים שנהרגו בחודש כתוצאה מפעילות צה"ל לעומת 18 החודשים לפני המבצע.⁶⁰

גם בהיבט בניין הכוח הוביל המבצע להתחמשות חזבאללה, שפגעה בחופש הפעולה של צה"ל. חוסר היכולת של הארגון לשתק את חיי השגרה בעורף ישראל במהלך המבצע הביא להבנה בארגון, שעליו לשפר את טווח מערך האש שלו באמצעות הצטיידות ברקטות לטווח בינוני. לאחר סיום המבצע נודע שחזבאללה קיבל לרשותו כמה רקטות מסוג פאג'ר 3 שמגיעות לטווח 40 ק"מ ומגדילות את טווח האיום ואת עוצמת הפגיעות של העורף האזרחי בעימות הבא. יש מקום להניח, כי עצם הידיעה שחזבאללה מחזיק רקטות מסוג פאג'ר הרתיעה את ישראל מהסלמה מכוונת בלבנון.

⁵⁹ דיון: תגובה לירי קטיושות, 3.7.1996 (א"צ 32/889/2003). "עלינו לוודא בכל הקשור לפעילות שלנו בבט"ש ובלבנון, בדגש על ביצוע ירי ארטילרי תגובתי, שלא להביא להפרת ההבנות מצידנו (גם כאשר מתחלפים הכוחות בשטח) והפקודות וההנחיות צריכות להיות מתואמות לכוח". סיכום הרמטכ"ל למבצע "ענבי זעם" (מאגר המידע של המחלקה להיסטוריה).

⁶⁰ מספר המחבלים ההרוגים ירד ממוצע של 4.6 בחודש בשנה וחצי לפני המבצע ל-3.1 בממוצע לחודש בשנה וחצי לאחריו.